

Neboder u poslovno-športskom centru Cibona
Skyscraper in the Cibona business-sports center

Ivo Maroević

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest umjetnosti

Izvorni znanstveni rad – Original scientific paper
predan 12. II. 1991.

Zagrebačka arhitektura osamdesetih godina

Sažetak

Osamdesete godine ne čine tako zatvoreno i cjelovito razdoblje kakvo su činile sedamdesete, koje su nagovijestile ulazak postmoderne u našu arhitekturu. Neke tendencije koje su započele u sedamdesetim godinama, poput strukturalizma, završavaju na početku i oko sredine osamdesetih, da bi postmoderna i regionalizam do kraja osamdesetih počeli dobivati neke nove predznake; postmoderna u smislu nenametljive modifikacije, a regionalizam u pravcu sve veće vezanosti arhitekture uz okolicu i razvoja osjetljivosti za povijesne gradske prostore. Usporedni trend onome što je javio oko polovice razdoblja, mogao bi se podvesti pod pojam dekonstruktivizma u nešto širem značenju. Umirala je jedna a radala se druga ideja koja se gradila na vraćanju onome što arhitektura traži, a to je racionalna jezgra, koja ne isključuje poetiku u prostoru. To su nastojanja koja se prenose u devedesete godine i koja će trebati zaživjeti u novim prostornim i društvenim uvjetima. Arhitekti M. Hrzić, T. Odak, B. Siladin, B. Kincl, M. Šošterić, V. Neidhardt, R. Tajder, I. Crnković, A. Mutnjaković i grupe E. Šmit – D. Dražić i V. Penezić – K. Rogina najistaknutiji su predstavnici zagrebačke arhitekture u ovom razdoblju i nosioci većine razvojnih tendencija.

Osamdesete godine ne čine tako zatvoreno i cjelovito razdoblje kakvo su činile sedamdesete, koje su nagovijestile ulazak postmoderne u našu arhitekturu. Međutim, ako ih promatramo kao jedinstveno razdoblje, tada ćemo vidjeti da neke tendencije koje su započele u sedamdesetim godinama završavaju na početku i oko sredine osamdesetih, da bi do kraja osamdesetih počele dobivati neke nove predznake. Počelo se oblikovati nešto što se teoretski osmislilo potkraj osamdesetih godina pod nazivom dekonstruktivizma.

Zašto su osamdesete godine zanimljive za praćenje? Jednostavno stoga što se u zagrebačkoj arhitekturi u to doba javlja jedna vanjska specifičnost. Druga polovica razdoblja vrijeme je dosta jake gospodarske stagnacije, koja usmjerava arhitekturu i gradnju u neke nove okvire. Svjedoci smo svojevrsnoga paradoksa da se u vremenima stagnacije javlja kvalitetna arhitektura, da se gradi manje ali kvalitetnije i u tom smislu da se događaju neka nova traganja na liniji oblikovanja arhitekture u prostoru.

Ostavština sedamdesetih godina

Sažmemo li ukratko ono što se zbivalo sedamdesetih godina i što su one unijele u arhitekturu osamdesetih, tada možemo reći da je to prije svega razigravanje arhitektonskih volumena, pojava strukturalizma i nekih oblika brutalizma, koji trend razigravanja volumena, rastresitoga formuliranja plohe i strukturiranja sastavnih dijelova arhitekture adiranjem ili diobom, ponegdje uz izrazitu uporabu vidljivog betona i drugih modernih materijala, dovode u snažno izražene, pomalo brutalne odnose. Međutim taj trend strukturiranja supstance vrlo se brzo završio i nije se intenzivnije prenio u arhitekturu osamdesetih; on je još donekle prisutan u prijelaznom razdoblju, u prvom redu ako gledamo razigranu zgradu INE u Aveniji Vukovar Duška Rakića (1978-1983) ili pak vertikalno strukturiran volumen crkve sv. Križa na Sigetu Matije Salaja i Egona Seršića (1973-1983) (I. Maroević, 1990. b.), koja je upravo u suprotnosti između vizije u ideji i nemogućnosti takve realizacije dobila nešto nižu vrijednost od one koja se očekivala prema idejnom projektu. Naime, velike teškoće u realizaciji predloženoga tehničkog rješenja vertikalnoga strukturiranja krovništva same crkve, koje je bilo zamišljeno tako da se igra vertikalne strukture arhitektonskog volumena prenese i na krovne plohe i tako strukturira sama površina krova, bila je za naše uvjete tehnički neprovediva, odnosno preskupa, pa je krovnište izrađeno na drukčiji način, pri čemu je došlo do neraszajma između strukture arhitekture i krovnog dijela koji tu arhitekturu zatvara s gornje strane.

Važna značajka sedamdesetih godina jeste i ulazak postmoderne arhitekture u naše prostore. Taj se ulazak ipak zbilo na mala vrata. Odnosno postmoderna filozofija oblikovanja nikada u zagrebačkoj arhitekturi nije zaživjela u onoj mjeri u kojoj je ta ista postmoderna preplavila svijet. Zagrebački su arhitekti uvijek pokazivali određenu dozu opreza prema bezrezervnom prihvaćanju cjelokupne ideje postmoderne, gdje se pretežno klasični elementi dekoracije i oblikovanja variraju na pročeljima i u drugim elementima arhitekture, samostalno u odnosu na temeljnu arhitektonsku funkciju i prostorni volumen. To, na neki način formalističko, arhitektonsko opredjeljenje, koje je u određenom trenutku odvajalo namjenu od oblika i pokušavalo ostvariti autonomni život povijesnih oblika u suvremenoj arhitekturi, tek je u nekim svojim elementima i to u primjeni nekih oblikovnih detalja, zašlo u zagrebačku arhitekturu. Gledano u cjelinu, ne možemo reći da je arhitektura postmoderne ikada bila dominantna u zagrebačkoj arhitekturi. Sudjelovanje izraza postmoderne u arhitekturi sedamdesetih godina nastavlja se i u osamdesetim i on će u tim godinama praktički značiti završetak prisustva tog arhitektonskoga pravca u zagrebačkoj arhitekturi.

Napokon, ideje što su zaživjele sedamdesetih godina kroz regionalizam, utjecaj tla, vraćanje prema izvorima, osmišljavanje ambijenata i okoline u kojoj raste arhitektura, razvijale su se i u osamdesetim godinama i možemo mirno reći da se taj dio utjecaja sedamdesetih u osamdesetim godinama razvio i pokušao nastaviti živjeti u zagrebačkoj arhitekturi na dotad nedosegnut način.

Prijelaz iz sedamdesetih u osamdesete godine

Pogledamo li to prijelazno razdoblje od sedamdesetih na osamdesete godine na pojedinim primjerima zagrebačke arhitekture, uočiti ćemo brutalne i oštre forme u zgradi SDK Aleksandra Dragomanovića i Radovana Nikšića (1969-1981) u Aveniji Vukovar 72, gdje su se oni snažnim volumenom i

Duško Rakić – poslovna zgrada INA, Avenija Vukovar 78 (1978-1983) – sjeverno pročelje
 Duško Rakić – the INA building, Avenija Vukovar 78 (1978-1983) – the north facade

Matija Salaj, Egon Seršić – crkva sv. Križa na Sigetu (1973-1983) – južno pročelje
 Matija Salaj, Egon Seršić – Church of the Holy Cross in Siget (1973-1983) – the south facade

diskretno strukturiranim ploham pokušali nametnuti relativno dugo građenoj i nedovršenoj zagrebačkoj ulici, koja je neko vrijeme bila okosnica urbanističke ideje uspostavljanja paralele na liniji istok – zapad između željezničke pruge i rijeke Save, na kojoj su se iskušali mnogi arhitekti od konca rata na ovamo. S druge pak strane poslovna zgrada Gruje Golijanina u Vončininoj 2 (1968-1983) i zgrada Elektre Milana Šosterića u Ulici Kršnjavoga (1975-1981) (A. Pasinović, 1981) dale su naslutiti da će se primjena stakla kao materijala u arhitekturi razviti u osamdesetim godinama i da će se taj segment sedamdesetih, koji je tek bio počeo pokazivati neke rezultate, intenzivnije razvijati, to više što su i svjetske težnje prema kasnoj modernoj, u kojoj su staklo i visoka tehnologija dominantni, bile pogodne za razvoj tog načina mišljenja u arhitekturi.

Uzred bi valjalo reći da je zagrebačka arhitektonska škola, sa svojim značajkama koje su poznate još tamo od tridesetih godina, stalno prisutna kao živa tradicija u životu zagrebačke arhitekture. Tu se osjeća dosta jaka konzervativnost na liniji moderne, što će reći dosljednost primjene ideje o dominaciji funkcije u arhitekturi, gdje će čitavo oblikovanje redovito biti u službi funkcioniranja sadržaja, bez nepotrebnih i time i suvišnih detalja, bez izvljavanja u naglašavanju detalja, bez nastojanja da se koketira s bilo čim što nije osnovni arhitektonski izraz. Međutim, s druge će pak strane ta ista zagrebačka škola, koja će biti dosljedno konzervativna na liniji modernog oblikovanja, biti otvorena prema utjecajima iz svijeta, jer su zagrebački arhitekti redovito otvoreni prema onome što dolazi iz svjetskih centara, prate se arhitektonski časopisi, intenzivno se kontaktira s inozemstvom. Tada će se u kombinaciji tih dvaju relativno teško spojivih značajki, konzervativnosti i otvorenosti prema utjecajima, stvarati kreativne kombinacije koje će pokazivati da su suspregnutost u kreaciji, čistoća u oblikovanju i jasna arhitektonska misao ona obilježja koja zagrebačku arhitekturu karakteriziraju, bez obzira na određene pomodne naglaske koji će se unutar njih pojavljivati.

U ovome prijelaznom razdoblju između sedamdesetih i osamdesetih godina možda je najočitiji primjer takvog djelovanja zagrebačke škole stambena zgrada Branka Kincla u naselju Klaka (1978-1981) (T. Odak, 1983) u kojoj on vrlo čistim volumenom, specifičnim koloritom, skladnim ali nepretencioznim oblikovanjem i vrlo promišljenom funkcijom uspostavlja odnos između vanjskog i unutarnjeg prostora formulirajući

arhitekturu koja je skromna, a opet prepoznatljiva, koja ne podliježe iskušenjima momenta, nego nastavlja čvrstu liniju arhitekture koja u Zagrebu dominira.

Okviri osamdesetih godina

Ako je to ono po čemu se uspostavlja kontakt između sedamdesetih i osamdesetih godina, tada moramo reći da se i u svijetu u to vrijeme događaju neke pojave koje su imale izravnog utjecaja na zagrebačku arhitekturu. Ponajprije je to još uvijek jak utjecaj postmoderne, koji će idući prema kraju razdoblja polako slabiti. Istodoban je i jaki utjecaj kasne moderne koja svojom visokom tehnologijom i visokim zahtjevima predstavlja izrazito opredjeljenje razvijenog svijeta jakog biznisa i njemu prilagođene razvijene arhitekture. Mi ćemo imati takvih primjera i u Zagrebu, gdje je odnos potencijalnih investitora prema gradu takav da investitor želi na pojedinim mjestima u gradu postaviti određene prostorne naglaske i vezati ih uz svoj imidž, pa će tada takvi naglasci dobivati i odgovarajuću arhitektonsku obradu.

Napokon tehnologija građenja se usavršava. Primjenjuju se sve suvremeniji i suvremeniji načini uspostavljanja odnosa između temeljne arhitektonske prostorne strukture, oblikovanja pročelja i funkcioniranja takvog oblikovanja. I napokon i u svijetu su se počeli radati novi senzibiliteti prema istraživanju onoga što se donedavno činilo nepojmljivim, a to je da dode do određene izmjene hijerarhije onih ključnih točaka koje djeluju na arhitekturu i da se ustanovi njihovo drukčije lociranje. To se posebno osjeća potkraj razdoblja kad se pojavljuje misao dekonstrukcije, koja prenesena iz humanističkih disciplina pokušava i u arhitekturi dovesti do novog promišljanja arhitekture u smislu formiranja nestabilnih relacija između funkcije, oblika i materijala, s time da se utvrdi da li je moguće arhitektonskim jezikom stvarati i nešto što će biti u suprotnosti s dotadašnjim načinima pristupa, odnosno načinom pristupanja u kojem se određena hijerarhija ključnih točaka znala prije nego što se započelo s projektiranjem (Z. Sladoljev, 1990). Ako je arhitektura metafora, tada je potrebno prodrijeti u metaforu da bi se otkrila katahreza, kaže Peter Eisenman (P. Eisenman, 1990), prodrijeti u atopus da bi se otkrio novi topos. Istina je uvjetovala metaforu, a katahreza prodire u

Aleksandar Dragomanović, Radovan Nikšić – poslovna zgrada SDK, Avenija Vukovar 72 (1969-1981) – sjeverno pročelje
Aleksandar Dragomanović, Radovan Nikšić – the SDK (Social Accountancy Service) building, Avenija Vukovar 72 (1969-1981) – the north facade

istinu i omogućuje uvid u ono što istina potiskuje. U tome je srž novih traganja u oblikovanju prostora.

Svi ovi svjetski utjecaji djelovali su i na zagrebačku arhitekturu, ali toliko izmijenjeni koliko je zagrebačka arhitektura bila po svojim formalnim i društvenim značajkama udaljenija od onih centara u kojima se takva nova arhitektonska misao stvarala.

Što reći prije nego što prijedemo na analizu samoga razdoblja, već da su one općenite tendencije koje u tom razdoblju možemo pratiti, izravan nastavak trendova započetih sedamdesetih godina. To se ponajprije odnosi na humaniziranje okoline, na shvaćanje da je okolina, odnosno ambijent u kojem živi arhitektura, nužna potreba za shvaćanje te arhitekture i da se arhitektura ne može razumjeti izvan te okoline. Zatim da se arhitekturom nanovo gradi grad, da grad više ne nastaje samo kao sklop pojedinačnih individualnih objekata, nego da se treba stvoriti ona kohezijska linija između projektiranja grada i projektiranja arhitekture. Pojavljuje se sve više i više urbarhitektonskih rješenja, koja znače jednu novu dimenziju u arhitektonskom stvaranju. Dosta je jak povratak povijesnim uzorima i to u izravnom smislu, gdje se u povijesnim stilovima i historijskim rješenjima vide neki elementi koji se mogu interpretirati na suvremeni način. Ta se interpretacija povijesnog mišljenja usmjerava u jednom pravcu prema oživljavanju postojeće povijesne arhitekture i povijesnih gradskih centara, kroz njihovu revitalizaciju, zaštitu i obnovu, a u drugom prema novoj gradnji koja će u svojem osnovnom idejnom sadržaju uspostavljati vezu s povijesnim gradskim prostorima. U tom je smislu možda znakovita zgrada Gimnazije »Lucijan Vranjanin« Andrije Mutnjakovića na Trgu hrvatskih pavlina u naselju Stenjevec – Malešnica (1989-1990) u kojoj on asocirajući na velikog renesansnog arhitekta L. Vranjanina kreira arhitekturu koja je apsolutno suvremena, koja nedvojbeno pripada našem vremenu, ali koja u racionalnom sagledavanju svoje osnovne idejne potke nosi onu ideju pravilnosti i univerzalnosti koja je bila prisutna u djelu velikog Vranjanina.

Napokon valja reći da se u zagrebačkoj arhitekturi ovog razdoblja pojavljuje tendencija koja na određeni način ima dodir-

Grujo Golijanin – poslovna zgrada, Vončinina 2 (1968-1983) – detalj pročelja
Grujo Golijanin – business building – Vončinina 2 (1968-1983) – a detail of the facade

nih točaka s idejama dekonstruktivizma, a to je pojava emotivnog racionalizma (I. Maroević, 1990. a.). To je zapravo pojava racionalnog pristupa izgradnji i oblikovanju arhitektonskog volumena i sadržaja, gdje će se u određenim elementima i s određenim naglascima uspostaviti neka suprotnost tom racionalnom duhu unošenjem emotivnih naglasaka, unošenjem poetskih dimenzija u definiranju detalja ili pojedinih dijelova arhitekture. Stvaranje takve kontrapunktalne situacije apsolutno je u dometu onoga što se u dekonstrukcijskoj misli smatra okretanjem relacija ili izmjenom određene hijerarhije termina. Istina mijenja svoju dimenziju i stoga arhitekti pokušavaju jednom novom istinom, doziranim emotivnim naglaskom, oplemeniti svoju hladnu i racionalnu strukturu funkcije koju je potrebno uproritoriti.

Utjecaji kasne moderne – dominacija stakla

Krenemo li analitički u razdoblje osamdesetih godina, tada ćemo vidjeti da se u izravnom nastavku na sedamdesete godine razvijaju dva pravca onoga što bismo mogli nazvati utjecajima kasne moderne, a to je dominacija stakla na pročeljima novih zgrada i primjena visoke tehnologije obrade pročelja i građenja uopće, koja će kombinacijom metala, stakla i kamena na pročeljima uspostavljati nove relacije te arhitekture s okolnim gradskim prostorima.

U ovoj grupi zgrada susrećemo nekoliko izuzetno kvalitetnih ostvarenja među kojima se ističe zgrada dogradnje Hotela

Milan Šosterić – poslovna zgrada Elektro, Kršnjavoga ulica (1975-1981)
Milan Šosterić – the Elektra building, Kršnjavoga street (1975-1981)

Branko Kincl – stambena zgrada u naselju Klaka, Grižanska ulica (1978-1981) – zapadno pročelje
Branko Kincl – apartment building in residential quarter Klaka, Grižanska street (1978-1981) – the west facade

»Dubrovnik«, poznata kao Hotel »Dubrovnik II« Ines i Nikole Filipovića (1979-1982) (D-M. Vlahović, 1982; I. Maroević, 1983) u kojoj je razigranom i strukturiranom staklenom opnom ostvaren pandan okolini unutar modificirane povijesne gradske jezgre u kojoj je arhitektura početka 20. stoljeća stvorila jedan svoj prostor. U taj se prostor ova arhitektura poput staklene zavjese uklopila i formulirala jednu novu prostornu situaciju, dotad neuobičajenu za najuže gradsko središte.

Tu je i novi zagrebački vizualni reper, Poslovno-športski centar Cibone Marijana Hrzića, Ivana Piteše i Berislava Šerbetića (1985-1988) (B. Siladin, 1988; N. Šegvić, 1987) s naglašenim visokim staklenim valjkom tornja, horizontalnom eliptoidnom dvoranom i interpolacijom postojeće arhitekture u novi sklop. Iako usaden u jednu dosta delikatnu urbanu situaciju, zatvoren nasipima željezničkih pruga, tramvajskim prugama i prometnim ulicama, kompleks Cibone uspio je ostvariti dominantnu prostornu misao, zahvaljujući upravo takvom kasno modernističkom oblikovanju s malim natruhama postmodernih detalja, koje je cijeli taj prostor dvorane i centra uspjelo definirati kao jedinstveni prostorni sadržaj.

Uz bok tome svakako spada i južni ulaz na Zagrebački velesajam Điva Dražića i Edvina Šmita (1986-1987) (I. Maroević, 1990.b.) u kojem je ovaj tandem, koji će se kasnije oglašiti još jednim kvalitetnim ostvarenjem u Zagrebačkom velesajmu, ostvario mekoću prijelaza između vanjske neatraktivne široke gradske prometnice i intimnijeg unutarnjega prostora Zagrebačkog velesajma (I. Oštrić, 1987). Stvoren je receptivni dio Velesajma u kojem je zanimljiv i poetičan raster staklene opne i čelične konstrukcije pridonio ostvarivanju komornog ugoda. točke odakle se kreće u obilazak sajma.

U ovu grupu zgrada ulazi i velika poslovna zgrada INA-Naftaplina u Šubićevoj ulici (I. Maroević, 1983; J. Galjer, 1983), koja, iako urbanistički neprimjerena, ipak kao arhitektura ranih osamdesetih pokazuje značajke smirivanja volumena i razigravanja pročelja ponajprije u odnosima staklenih ploha i čvrste kamene opne kojima je definirana ova velika poslovna zgrada. Dominacija stakla je očigledna a nastala je po ideji Nikole Filipovića, u realizaciji grupe Miroslav Pak, Franjo Kamenski, Slobodan Jovičić, Vladimir Rukavina (1979-1983).

Ines i Nikola Filipović – Hotel Dubrovnik II, Gajeva 3 (1979-1982) – detalj uličnog pročelja
Ines and Nikola Filipović – Dubrovnik II hotel, Gajeva 3 (1979-1982) – a detail of the street facade

Marijan Hržić, Ivan Piteša, Berislav Šerbetić – Poslovno-športski centar Cibona (1985-1988) – pogled s jugozapada
Marijan Hržić, Ivan Piteša, Berislav Šerbetić – the Cibona business-sports center (1985-1988) – the view from the south-west

Đivo Dražić, Edvin Šmit – južni ulaz na Zagrebački velesajam (1986-1987) – ulično pročelje
Đivo Dražić, Edvin Šmit – the south entrance of the Zagreb Fair (1986-1987) – the street facade

Nikola Filipović – Miroslav Pak, Franjo Kamenski, Slobodan Jovičić, Vladimir Rukavina – poslovna zgrada INA-Naftaplin, Šubićeva 29 (1979-1983) – južno pročelje
Nikola Filipović – Miroslav Pak, Franjo Kamenski, Slobodan Jovičić, Vladimir Rukavina – the INA Naftaplin building, Šubićeva 29 (1979-1983) – the south facade

Jedna od posljednjih zanimljivih zgrada kod koje je dominiralo staklo jest poslovna zgrada »Vjesnika« Duška Rakića (1987) smještena uz Vjesnikov neboder u Beogradskoj aveniji. U njoj Rakić smiruje svoja traganja iz kraja sedamdesetih godina (Auto-Hrvatska i zgrada INE u Aveniji Vukovar) i u čvrst i siguran okvir stavlja transparentnu staklenu stijenu okrenutu prema sjeveru, tako da izbjegne sve one nedostatke koje staklena pročelja imaju ukoliko se okreću prema jugu zbog neriješenog problema zaštite od insolacije. Istodobno tim staklenim okvirom otvara neslućeno bogate vizure prema sjeveru i povijesnim odnosima Zagreba i Medvednice. Ta mirna i relativno kubična arhitektura više odgovara težnjama prema smirivanju iz polovice osamdesetih nego nekim novim traganjima.

Utjecaji kasne moderne – visoka tehnologija obrade pročelja

Druga polovica osamdesetih godina usmjerena je na primjenu visoke tehnologije u obradi pročelja. To se ponajprije odnosi na metalne obloge kojima su pokriveni elementi osnovne armiranobetonske ili čelične konstrukcije zgrade i pomoću kojih takve zgrade vizualno djeluju u prostoru i sudjeluju u formiranju slike grada. Treba reći da se niti dominirajuće staklo niti visoka tehnologija obrade pročelja ne primjenjuju na stambenim zgradama, nego u prvom redu na poslovnim i zgradama specifične namjene.

Među svim ovim zgradama valjalo bi na prvo mjesto staviti novi kompleks Plivačkog centra Mladost sa zatvorenim zimskim bazenom (1985-1987), djelo Vinka Penezić i Krešimira Rogine, u kojem upravo ta metalna oplata sudjeluje u formiranju specifičnog volumena (J. Malešević, 1987; T. Premerl, 1987; I. Maroević, 1988.a.). Kombinacijom različitih oblikovnih sredstava Penezić i Rogina će uspostaviti određeni ekspresionistički ugodaj s elementima koji će, naglašavajući osnovni sportski sadržaj, naglasiti i neke strukturalne sastojke arhitekture kao što su, primjerice, kamena baza zgrade, sustav jarbola ili pak ulazni trakt, koristeći pritom neke od oblikovnih asocijacija na postmodernu.

U uspjele sportske objekte koji su se gradili za Univerzijadu 1987. treba ubrojiti gledalište i zgradu na veslačkoj stazi SRC

Duško Rakić – poslovna zgrada Vjesnika, Slavonska avenija 4 (1987) – sjeverno pročelje

Duško Rakić – the Vjesnik building, Slavonska avenija 4 (1987) – the north facade

Vinko Penezić, Krešimir Rogina – plivalište Mladost sa zimskim bazenom (1985-1987) – pogled s jugoistoka

Vinko Penezić, Krešimir Rogina – the Mladost swimming-pool complex with an indoor swimming-pool (1985-1987) – the view from the south-east

Jasna Nosso, Lujo Schwerer – poslovna zgrada Predrag Heruc, Petračićeva 4 (1984-1987) – dio istočnog pročelja

Jasna Nosso, Lujo Schwerer – the Predrag Heruc building, Petračićeva 4 (1984-1987) – a part of the east facade

u Jarunu (1984-1986) (I. Maroević, 1988.a.), rad M. Perušića, koji su svojim kolorističkim efektima, skladnom uporabom materijala i razigravanjem volumena pomogli da ovaj golemi športsko-rekreativni kompleks dobije i odgovarajući arhitektonski naglasak.

Istaknuto mjesto ima poslovna zgrada Predraga Heruca, Jasne Nosso i Luje Schwerera (1984-1987), koja je u izrazito urbano bezličnom dijelu grada, u kojem nema odgovarajućih urbanih naglasaka, postala primjereni kvalitetni naglasak (Ž. Čorak, 1987). S dodacima koji su kasnijih godina dodani istim rukopisom i u istoj maniri ona pokušava stvoriti novu vizualnu simboliku tog sada zapuštenoga zapadnog dijela grada koji će kasnije, ako se grad bude širio preko željezničke pruge, dobiti i svoje puno integrativno urbanističko značenje. U tom su stilu i robni terminali na Jankomiru Miljenka Dumenčića (1986-1987) i zgrada nekadašnjeg Hotela »Holliday Inn« Višnje Ožanić (1986-1987) na samom ulazu u gradsko područje smjerom iz Ljubljane, čime čine pomak gradskih vrata (Ž. Čorak, 1988) prema zapadu. Svojim plavim i ružičastim tonovima osvježuju približavanje realnoj zagrebačkoj urbanoj situaciji, iskoristivši one mogućnosti koje takva tehnologija pruža i u sebi nosi.

Posebno bih ukazao na zgradu Doma zdravlja Centar Dražena Juračića i Branka Kincla (1983-1988), koji su na izuzetno delikatnoj lokaciji završetka ili otvaranja Runjaninove ulice prema jugu oblikovali arhitekturu koja koristeći aluminij i granit, stvarajući skladan odnos između primjerenog razvedenog volumena i strukturirane površine i onih sadržaja koji u nju dolaze, zatvara frontu grada i time ostvaruje kombinaciju zatvaranja građevnog bloka novom arhitekturom i formuliranju Runjaninove ulice. U tome je i osnovna kvaliteta te arhitekture (I. Maroević, 1988.c.).

Iako fizički i sadržajno zatvorena, zgrada TV doma uz Slavonsku aveniju u realizaciji N. Bacha i R. Rausavljevića (1978-1987) (I. Maroević, 1986.a.) uspjela je uspostaviti primjeren odnos unutar same sadržajne strukture koja je izrazito komplicirana. Stoga su je artikulirali u nekoliko korpusa, povezujući ih međusobno i naglašavajući ih tornjem malog odašiljača na središnjem korpusu. I oblikovanje i primijenjena tehnologija metalne obloge arhitekture pridonijeli su stvaranju strukture koja je i nadalje ostala zatvorena u svoj sadržaj i koja ne djeluje animirajuće u gradskoj strukturi. Vjerojatno je takav sadržaj trebalo locirati na neko drugo mjesto.

Višnja Ožanić – Hotel »Holiday Inn« (1986-1987) – dio južnog pročelja
Višnja Ožanić – the Holiday Inn hotel (1986-1987) – a part of the east facade

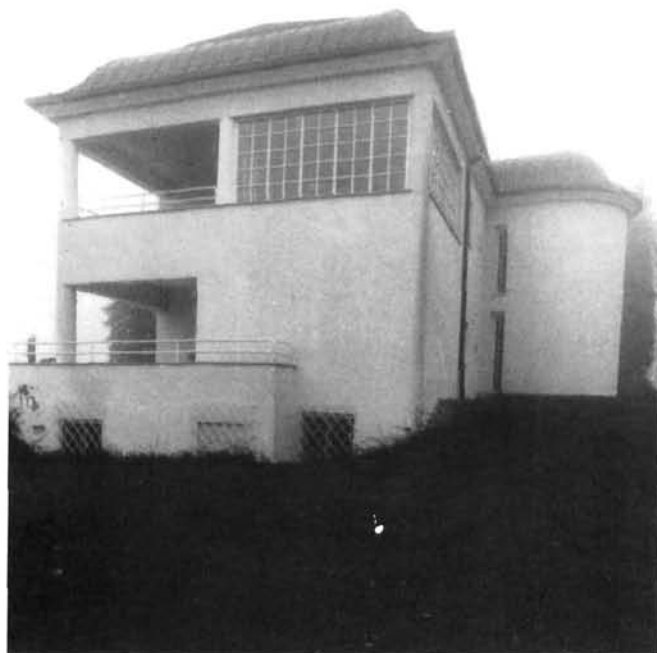
Dražen Juračić, Branko Kincl – Dom zdravlja Centar, Runjaninova 4 (1983-1988) – južno i istočno pročelje
Dražen Juračić, Branko Kincl – the Center Medical center, Runjaninova 4 (1983-1988) – the south and the east facades

Utjecaji postmoderne

Elementi postmoderne, koji su cijelo vrijeme trajali u arhitekturi osamdesetih godina, više u formalnom nego u sadržajnom smislu, primjenjivali su se na zgradama koje nisu imale takav unutarnjosadržajni predznak kao netom spomenute zgrade kasnomodernog oblikovanja uz dominaciju visoke tehnologije ili stakla. Postmoderne elemente nalazimo u stambenim i poslovnim zgradama, a neki se pojavljuju u momentima kad je valjalo naglasiti skladne detalje u sklopu nekih drugih sadržaja. Tu u prvom redu mislim na kuću Lazić-Raše Branka Siladina (1980-1984), koja izdvojena u sjevernom dijelu Zagreba, s prekrasnim krajolikom oko sebe, vrlo promišljeno upotrebljava instrumentarij postmoderne, ali istodobno daje okvir za izuzetno kvalitetno individualno stanovanje. Tu je i ulaz u groblje Miroševac Miroslava Kolenza (1987), koji govori svojom simbolikom, ili pak grobnica obitelji Zrno (1987) Branka Siladina na groblju Mirogoj, gdje je upravo u karakteru postmodernog oblikovanja stvorena kombinacija čistih kubičnih formi koje djeluju poput skulptura, ne krijući u sebi puni arhitektonski ugodaj.

Posebno se ističe zgrada u Ilici 81 (1984-1986) (K. Rogina, 1986) interpolacija Radovana Tajdera, koja je ušla u blokovsku strukturu Donjega grada, zatvarajući joj dio koji je nedostajao, u oblicima koje su se vezali na promišljanje secesijskih oblika, ali s punom dozom modernog mišljenja. Razlikovanje između uličnog i dvorišnog pročelja nastavlja se na Tajderovu teorijsku eksplikaciju interpolacije u blokovsku strukturu.

Možda ne bi bilo zgorega u ovu kategoriju staviti niz stambenih objekata u kojima se elementi historizirajućih klasičnih detalja pojavljuju tek kao naglasci na arhitekturi, kao što je to učinio Đorđe Romić u naselju Gredice na zgradi K (1985-1987), primjenjujući stilizirane klasicističke zabate, ili Ljubomir Cota u stambenom nizu u Cerničkoj ulici (1988-1989) (I. Maroević, 1990.b.) na Trešnjevci, u kojem je pomoću boje i niza detalja stvorio zanimljiv i nadasve slikovit niz dvokatnica, koje čine posebnu cjelinu. Posebno je pak zanimljiva zgrada Željka Jagića i Hrvojkje Paljan na Ružmarinki, koja ispunjava ugaonu poziciju Maksimirske ulice i Svetica (1985-1988), u kojoj klasični monumentalizam dominira, a on u svojoj potki

Branko Siladin – kuća Lazić-Raše, Gornje Prekrižje (1980-1984) – dio pročelja
Branko Siladin – the Lazić-Raše house, Gornje Prekrižje (1980-1984) – a part of the facade

Radovan Tajder – stambeno-poslovna zgrada, Ilica 81 (1984-1986) – ulično pročelje
Radovan Tajder – apartment-business building, Ilica 81 (1984-1986) – the street facade

Željko Jagić, Hrvojka Paljan – stambeno-poslovna zgrada na Ružmarinki, Maksimirska ulica/Svetice (1985-1988) – južno i istočno pročelje
Željko Jagić, Hrvojka Paljan – apartment-business building at Ružmarinka, Maksimirska street/Svetice (1985-1988) – the south and the east facades

Velimir Neidhardt – poslovna zgrada INA – Trgovina, Avenija V. Holjeveca (1986-1988) – pročelje
Velimir Neidhardt – the INA Trade building, Avenija V. Holjeveca (1986-1988) – the facade

nosi upravo filozofiju postmoderne. Nenad Paulić u zgradi Astre u Harambašićevoj 19 (1988-1989) varira ono rješenje što smo ga mogli već ranije vidjeti u Domu omladine Ivana Milasa i Egona Špirića u Šibeniku (1985-1986), iako se ne može reći da je to kopiranje njihova ugodaja. Tako stvoren ugodaj u kome je krovšte odvojeno od tijela zgrade nizom prozora, podsjeća na neka rješenja Mihajla Kranjca u Lici i Gorskom kotaru.

Napokon velika zgrada INA-Trgovine Velimira Neidhardta (1986-1988) (I. Maroević, 1990.b.) svojom urbanističkom impostacijom i reprezentativnim oblikovanjem na raskrižju velikih avenija u Novom Zagrebu vraća Zagrebu palaču kao urbani prostorni sadržaj (T. Premerl, 1990). Kombinacijom upotrebe stakla i kamene obloge, vraćanjem kolonade i trijema, iskazuje da su tu elementi postmoderne upotrijebljeni tek kao detalj i vizualna dekoracija u onom dijelu zgrade u kojem su ljudskom pogledu u hodu dostupni. Veliki dio arhitekture, posebno pak dijelovi s unutrašnje dvorišne strane, obučeni u staklo, iskazuju bogatstvo oblikovanja kojim se uspostavljaju relacije između visoke tehnologije i oblikovanja koje nosi u sebi jedan takav klasični prizvuk.

Što reći na kraju ovog odsječka o postmodernoj nego da je ona u tragovima prisutna, nigdje u cjelini, nigdje kao dominantni proces, već kao dobrodošla dosjetka, koja će na pojedinim zgradama humanizirati neki njezin dio i otvoriti ga za kvalitetniji doživljaj korisnika.

Vežanost uz okolicu

Već smo ranije rekli da je vežanost uz okolicu osobina koju su u arhitekturu svjesno uvele sedamdesete godine kao izravnu protutežu neosjetljivosti moderne arhitekture za okolicu u koju ulazi. Taj se trend nastavlja i u osamdesetim godinama, i to od njihova početka do kraja, neovisno o tome u koji se ambijent ulazi.

Toj su kategoriji mišljenja sasvim blizu decentne interpolacije Branka Kincla u Ulici braće Oreški (1979-1983), kojima se dovršila građevna linija te ulice i zatvorio blok prema Trgu Francuske Republike ili pak interpolacija Radovana Tajdera u Novoj Vesi 81 (1979-1984) ili u Vodovodnoj ulici, gdje on u praksi uspostavlja ideju dvojnosti pročelja, preuzimajući filozofiju blokovske arhitekture. Formulirajući ulično pročelje na bitno drukčiji način od dvorišnog, on uličnom pročelju daje punu reprezentativnost, usklađuje ga s okolicom i time urbano naglašava, a prema dvorištu zatvara se strogim modernim jezikom. Uličnim pročeljem uspostavlja relacije prema ulici i gradu upotrebljavajući kontrast suvremenih materijala, dok na dvorišnim pročeljima ostaje vrlo racionalan i dorečen.

Isti pristup, uz visoku kvalitetu stanovanja, prisutan je i na stambenoj zgradi Branka Kincla u Petrovoj ulici 1. (1980-1983) u kojoj on nastavlja tradiciju svoga dobrog ukusa i više nego skladnog prilagođavanja ambijentu, ne naglašavajući toliko vlastitost izraza, koliko znalčki koristeći jednostavna raspoloživa sredstva da dođe do rezultata. To je žbukana zgrada, zanimljivog reza otvora, izrazito funkcionalna i otvorena za dobro stanovanje. To je svojstvo kojim bi se mogla podičiti i velika horizontalno razvedena stambena aglomeracija na Kajfešovu brijegu (1980-1987) (V. Neidhardt, 1988) Ante Marinović-Uzelca. Svojom terasastom postavom stoji kao pokušaj prilagođavanja prirodnoj okolini, a ne toliko arhitektonskom ambijentu kojega tamo gotovo da nije ni bilo. Strukturiranjem pojedinih dijelova kompleksa i formuliranjem nizova raznih zgrada Marinović-Uzelac strukturira sam brijeg i tek se u

nekim kreativnim elementima uspijeva odhrvati šematiziranim potezima.

Izuzetno bi u ovu kategoriju zgrada trebalo svrstati spojni most zgrade INE (1984-1988) (Z. Jurić, 1988.b.) u Aveniji Vukovar 78 između dviju postojećih zgrada, one prednje poslovne zgrade Duška Rakića iz početka osamdesetih i one stražnje iz početka šezdesetih godina. U formuliranju tog maloga spojnog segmenta Zlatko Jurić pokazuje znalačku kreativnost; ne podliježe ni jednoj ni drugoj kreaciji, nego svojim decentnim, a opet maštovitim rješenjem povezuje dvije vrlo različite arhitekture suvremenog izraza.

Napokon, ali ne po vrijednosti na kraju, u ovu kategoriju valja ubrojiti i spomenuti dvije gradnje: lapidarij Arheološkog muzeja i krematorij. Siladinov lapidarij (1979-1987) (T. Odak, 1988; I. Maroević, 1988.a.) smješten je u dvorištu Muzeja, okrenut prema Gajevoj ulici. Siladin malim i skromnim sredstvima, pomoću vrlo jednostavnih materijala, oblikuje i oplemenjuje prostor dvorišta palače Vranjicani i uspostavlja lapidarij kao kulturni sadržaj koji postaje sastavnim dijelom gradskog tkiva, protočan od Zrinjevca prema Gajevoj, jasan i apsolutno uspješno uklopljen u ambijent blokofske arhitekture kasnog 19. stoljeća. Dvorište time postaje urbani sadržaj. Krematorij pak Marijana Hrčića, Zvonimira Krznarića i Davora Mance (1982-1985) svojom je golemom masom uronjen u teren, izvrsno ukomponiran, nenametljiv a opet znalački sagledan i funkcionalan, te je stoga remek-djelo arhitekture ovog razdoblja. Tu se arhitektura prilagodila krajoliku, a ovaj pak arhitekturi (Ž. Čorak, 1986; A. Schweighofer, 1986), ne isključujući mogućnosti onih naglasaka koje je potrebno staviti, a one su potpuno iskorištene, da bi ta arhitektura mogla i simbolički i estetski djelovati na posjetitelja. Sama dvorana s integracijom otvorenog i zatvorenog prostora i ulazni prostor u kojem se kombinacijom opeke, metala i stakla stvaraju izuzetni efekti i valeri, pokazuju da je ova tendencija u zagrebačkoj arhitekturi bila itekako prisutna.

Ulaz u povijesne prostore

Specifičnu vezanost uz urbanu okolicu pokazuje briga arhitekata ovog razdoblja za uspješan ulaz u povijesne prostore, tj. u urbane prostore povijesne gradske jezgre Zagreba i to ponajprije one u Donjem gradu. Iako je već lapidarij Arheološkog muzeja pokazao smjer razmišljanja, Siladinova projekcija Omladinskoga kulturnog centra (1976-1987) (T. Odak, 1988), koji po svojoj arhitektonskoj kvaliteti ne ulazi u vrh Siladinovih ostvarenja, pokazuje prave mikrourbanističke zamisli povezivanja i oživljavanja unutrašnjosti povijesnih blokova i stvaranja takve arhitekture koja će do maksimuma poštivati onu zatečenu strukturu povijesne arhitekture (I. Maroević, 1987; B. Siladin, 1987), bez obzira na njezinu kvalitetu, a opet u tom procesu poštivanja i valorizacije ne isključiti ni jedan od elemenata vlastite kreativnosti. Siladin je u tome uspio.

Poslovna zgrada INA – Trgovina – detalj dvorišnog pročelja
The INA Trade building – a detail of the courtyard facade

Branko Kincl – stambena zgrada, Petrova 1 (1980-1983) – ulično pročelje
Branko Kincl – apartment building, Petrova 1 (1980-1983) – the street facade

Ante Marinović-Uzelac – stambeni nizovi na Kajfešovu brijegu (1980-1987) – pogled na terase
Ante Marinović-Uzelac – a row of apartment buildings on Kajfešov brijeg (1980-1987) – view of the terraces

U slijedu ovakvih razmišljanja jest i uređenje tadašnjega Trga Republike, današnjega Jelačićeva trga, što su ga Mihajlo Kranjc, Branko Siladin i Berislav Šerbetić razvijali gotovo deset godina (1979-1987) (I. Maroević, 1988.a.). Realiziran kao središnje mjesto okupljanja, reprezentativno opremljen, sadržajno prestrukturiran u prizemljima obodnih zgrada, Trg je zaživio kao novi lik zagrebačkog identiteta. Kasnije je postavljanjem konjaničke skulpture bana Jelačića malo promijenio fizionomiju, jednostavno stoga što je sada, ujesen 1990, ta skulptura, koja je nakon rata nepravedno uklonjena, ušla u već definirani prostor Trga i tako se ipak nije uspjela do kraja povezati sa strukturom Trga.

Pokušaji Miroslava Begovića s blokom Krvavi most, koji se proteže od velike zgrade Assicurazioni Generali na Jelačićevu trgu, uzduž Tkalčićeve i Radićeve ulice do Krvavoga mosta, dio su napora uloženi u restrukturiranje povijesnih prostora. Realiziran između 1982. i 1988. (M. Škreblin, 1988), ali prema rezultatima natječaja koji je održan gotovo dvadeset godina ranije, ovaj zahvat pokazuje znatno osuvremenjen, ali ipak snažno prisutan model odnosa prema povijesnim prostorima iz šezdesetih godina. Begović je pokazao određeni razvoj u promišljanju arhitekture, od idejnog projekta, u kome je dominiralo staklo, pa do realizacije u kojoj je pokušao arhitekturu razigrati elementima koji nisu povijesni, ali koji u sebi nose neke historijske reminiscencije (I. Maroević, 1984). Tako samu arhitekturu možemo smatrati relativno uspješnim pokušajem ulaznja u historijske prostore, iako se osnovni koncept pristupa temeljio na nepoštivanju zatečene povijesne supstance u Tkalčićevoj ulici.

Simpatično je rješenje Galerije Mlakar Damira Derjanovića (1987), koju je on uspostavio u supstrukтури zagrebačke uspinjače iskoristivši svodene prostore, tako da oni funkcioniraju kao okvir u koji je smještena suvremeno koncipirana mala prodajna galerija. Čistoća pristupa i domišljatost rješenja osnovne su kvalitete.

Prema emotivnom racionalizmu i dekonstruktivizmu

Napokon dolazimo do sigurno najznačajnijeg usmjerenja ovog razdoblja, do onoga što zovemo emotivnim racionalizmom.

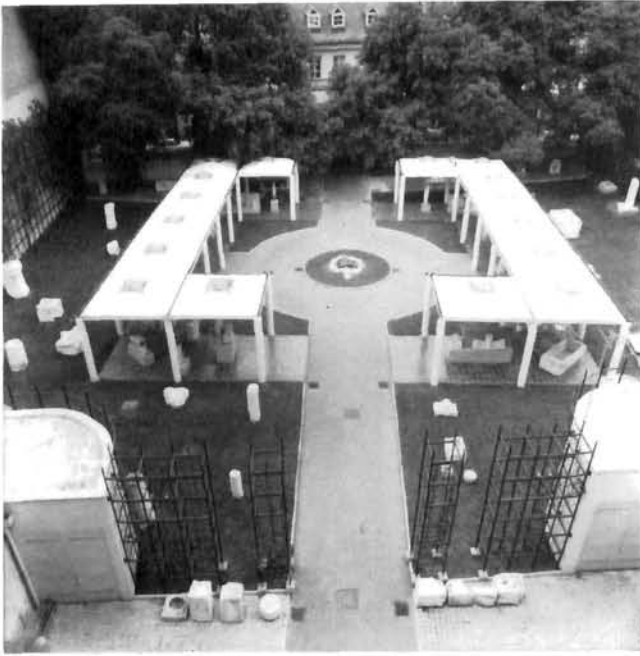
Zlatko Jurić – spojni most zgrade INA, Avenija Vukovar 78 (1984-1988)
Zlatko Jurić – the connecting bridge of the INA building, Avenija Vukovar 78 (1984-1988)

Valja reći da je sâm pojam emotivnog racionalizma nastao u razmišljanjima o tome kako nazvati usmjerenje u kojem su uočene one osobine zagrebačke arhitekture koje su se razvile u drugoj polovici i potkraj osamdesetih godina, kad na nizu objekata primjećujemo rafinirani odnos između vrlo racionalnoga osnovnog pristupa arhitekturi i potrebe da se ta ista arhitektura omekša i individualizira nekim emotivnim poetskim naglascima (I. Maroević, 1990).

U ostvarivanju ideja emotivnog racionalizma ističu se zgrade Tomislava Odaka, na kojima to možemo pratiti još tamo od stambenog niza u Jarunu (1979-1984), gdje on racionalno niže nizove relativno niskih stambenih zgrada, da bi ih naglasio vanjskim skulpturalno oblikovanim stubištima (I. Maroević, 1986.b.) U hotelu za samce na Krugama (1985-1986) (I. Oštrić, 1988) zatvara pročelje strogo racionalnom organizacijom otvora u suodnosu opeke i stakla, da bi na prostorima stubišta i onih dijelova arhitekture koji su arhitektonski najosjetljiviji, jer su izvan osnovne sadržajne sheme, primijenio oblikovanje koje se skulpturalno izvija i daje individualitet cijeloj toj zgradi; daje joj onu dimenziju kreativnoga koja je nosi i daje joj značenje. Na stambenim pak zgradama Aero Borongaja (1987-1990) pokazao je isto tako značaki odnos između specifične obrade pročelja od lomljene bijele opeke, zaobljenog limenog krovništva i otvora koji su tako strukturirani, s lodama na uglovima, da pokazuju jednu apsolutno emotivnu crtu u strogo racionalnoj konstelaciji osnovnog ugodaja zgrade.

Ovaj bi se odnos mogao očitati i na nekim drugim zgradama, ponajprije na Centru za mentalno retardirane osobe u Slobodini Radovana Tajdera (1980-1984) (Z. Kolacio, 1985), koji upotrebom opeke i horizontalnih naglasaka uz razvedeni tlocrt koristi upravo ono što traži takav sadržaj. U nekim detaljima kao što je naglašeni slobodni stup na uglu ili pak poetski detalj terase, Tajder pokazuje da u jednoj strogoj i racionalnoj strukturi koja do krajnosti poštuje funkciju upotrebljava takve diskretne, a opet prepoznatljive emotivne naglaske.

To je primijenio i Milan Šosterić u preoblikovanju zgrade Gradskog telefona u Branimirovoj/Palmotičevoj ulici (1984-1987) upotrebom kolorističkih efekata (A. Laszlo, 1988; V. Penezić, 1988) na strogom ritmu pročelja. Crno-bijeli grafizam pročelja podređuje taj naglašeno emotivni element vrlo strogoj

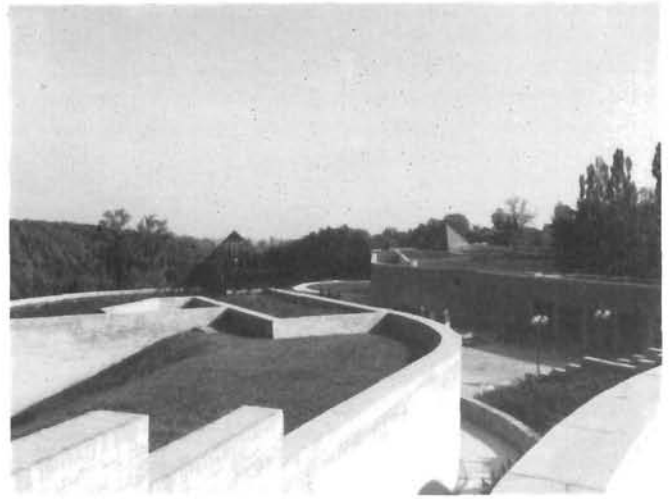
Branko Siladin – lapidarij Arheološkog muzeja, Zrinjevac 19 / Gajeva (1979-1987) – pogled iz zraka
Branko Siladin – the courtyard of the Archeological Museum in which stone monuments are kept, Zrinjevac 19 / Gajeva (1979-87) – bird's eye view

i racionalnoj formi pravokutnoga rastera otvora i pročeljih ploha.

U ovu kategoriju ubrajamo i dvije stambene zgrade Ivana Crnkovića i Krešimira Kasanića u Ilici 219 i 219a (1985-1988) (N. Polak, 1988; Lj. Domic, 1988), gdje je u rasteru otvora na pročelju i odabranoj crvenoj boji žbuke uspostavljena čvrsta relacija između strogosti funkcije i poetičnosti oblikovanja koje se očituje u raznolikosti reza čistih i jasnih otvora; u silueti pročelja i njegovoj perforaciji. Da li je Dragomir-Maji Vlahović u crnoj kući na Srebrnjaku 94 (1986-1990) (M. Hrzić, 1991) koristio istu metodu? Zatvorio je zgradu, obojio je u crno, izrezao one dijelove koji na pročeljima znače odnos perforiranog zida, terase i unutrašnjosti, a u unutrašnjosti i njezinu spoju s vanjskim prostorom izbalansirao upravo onu finu i mekanu emotivnu oblikovnu crtu koja tada djelimično prekriva racionalnost reza, nužnost funkcije.

Marijan Hrzić u dogradnji zgrade Elektrotehničkog fakulteta u Aveniji Vukovar (1987-1989) (I. Maroević, 1990.b.) nabire južno pročelje, pojedinim detaljima poetski strukturira zapadno i istočno pročelje, veže se asocijacijom uz postojeću zgradu (B. Tušek, šezdesete godine), ali je tako modelira da tek daje naslutiti kako će u unutrašnjosti pustiti puni zamah svojem individualiziranom oblikovanju, koristeći i neki od instrumentarija postmoderne u vrlo ograničenom opsegu. Uspostavio je tako odmjerenu relaciju između vrlo strogo postavljene arhitekture izduženog volumena ulične zgrade s vodoravno položenim prozorskim otvorima, spojnih zaobljenih viših krila razvedenijeg tlocrta i tih individualiziranih, ponegdje i postmodernih, naglasaka koji tada samoj zgradi daju specifičnu dinamiku.

Boris Duplančić u pretežno stambenoj zgradi na Vrbiku u Ulici Đure Salaja (1987-1990), sa zaobljenim krovom, zgodnim postmodernim naglascima pri vrhu pročelja i strogim rit-

Marijan Hrzić, Zvonimir Krznarić, Davor Mance – krematorij na Mirogoju (1982-1985) – pogled na kompleks
Marijan Hrzić, Zvonimir Krznarić, Davor Mance – the crematory at the Mirogoj cemetery (1982-1985) – view of the complex

mom otvora na pročeljima, čini isto (E. Šmit, 1990) što i Hrzić, da bi Andrija Mutnjaković na Gimnaziji »Lucijan Vranjanin« u Malešnici, koju ne možemo svesti u ovu kategoriju zgrada, jer ona upravo ostaje na liniji razgraničenja između racionalnog i emotivnog, nastojao da to emotivno ne prevlada, ali da u određenim situacijama bude dominantno.

Ako na takav način gledamo, tada ćemo vidjeti da taj racionalni element u odnosu racionalnog i emotivnog jeste zapravo početak dekonstruktivističkog razmišljanja koje je dobilo svoju punu potvrdu u poslovnoj zgradi carina i poduzeća »Intereuropa« na samom ulazu Zagrebačkog velesajma (1990-1991) (I. Oštrić, 1991), što su je radili Edvin Šmit i Đivo Dražić. Oni su stvorili opnu u kojoj pročelje egzistira kao skulptura, ne obazirući se suviše na funkcioniranje unutrašnjosti dok nasuprot tome samo čisto funkcioniranje uspostavlja relaciju sa skulpturalnom formom pročelja. Dijelovi tog pročelja egzistiraju poput elemenata vlastitoga estetskog izraza, samostalno kreirajući maštovitu formu, koja u konačnici čak i u konstrukciji ima veze s dekonstrukcijom osnovnog arhitektonskoga volumena. Tu je postavljena i praktična osnova za ono što će se vjerojatno dogoditi u zagrebačkoj arhitekturi devedesetih godina i čemu je dekonstruktivizam teorijska podloga.

Iz drugog podneblja

Ne bi bilo korektno ne spomenuti objekte čije oblikovanje sadržaja dolazi iz drugog podneblja, a to su Islamski vjerski centar Mirze Gološa i Džemala Čelića (1987) (I. Maroević, 1990.b.) i Motel Plitvice Zdravka Bregovca i Ivana Piteše (1983-1984). Oni ulaze u zagrebački arhitektonski prostor, ali oni ni po svojim značajkama niti po onome čime govore kao plastični objekti nisu sudjelovali u ovim kretanjima, koja su očigledna u zagrebačkoj arhitekturi. Iako ne možemo reći da se u Islamskome vjerskom centru ne pojavljuju formalno upravo ti elementi emotivnog racionalizma, u kombinaciji maštovitoga islamskog oblikovanja minareta i džamije i strukturalističke arhitekture vjerskog centra, koja je u određenom nesrazmjeru s poetičnim oblikovanjem sakralnih prostora, i u detalju djeluje brutalistički kao da je došla s kraja sedamdesetih godina. S ekspresionističkim naglaskom na volumenima

naziru se traženja koja su svojstvena osamdesetim godinama, ali iz drugih ishodišta. U Motelu Plitvice primijenjeno je oblikovanje karakteristično za ličku regiju, ali modificirano na način da postane svojevrsna atrakcija na obilaznici oko Zagreba. Ta arhitektura, kolikogod je utilitarna i ne usmjerava se prema traganju za nečim novim, ipak pokušava iznijeti specifičnost jednog tla, koje preneseno u ambijent autoceste gubi draž autentičnosti i postaje kreacijom koju možemo nazvati pseudoarhitekturom.

O arhitektima stvarateljima

Na kraju valja nekoliko riječi reći o arhitektima stvarateljima koji su se u ovom razdoblju nametnuli kao dominantni u zagrebačkoj arhitekturi. Ja bih ih ovdje naveo redom neovisnim o njihovoj konkretnoj ulozi i značenju, znači bez poretka koji bi bio uvjetovan valorizacijom kvalitete njihova rada. Odabrao bih poredak temeljen na različitim, ali prepoznatim pristupima u stvaranju arhitektonskog djela.

Tako bih ipak na prvo mjesto stavio Marijana Hrzića i Tomislava Odaka. Hrzić evoluirao uz izrazito razvijen smisao za grupni rad. On se povezuje u grupu s Pitešom i Šerbetićem kad je riječ o Ciboninu centru, zatim u grupu s Krznarićem i Manceom za Krematorij, a na zgradi Nacionalne i sveučilišne biblioteke, koja se još gradi, pridružuje im se Neidhardt. Radi i sam. Ima izrazito veliku radnu energiju, sklonost teoretskom promišljanju stvari i povezivanju arhitekture s urbanizmom (vidljivo iz mnogih natječaja na kojima je sudjelovao). Nedostatak onog tipičnoga kreativnog zamaha on nadoknađuje svojom strogošću i preciznošću i nastojanjem da u svaku od kombinacija unutar grupa u kojima radi unese svoj pedantan i precizan pristup, koji će tada udružen s kvalitetama ostalih suradnika dovesti u cjelini i u pojedinim segmentima do onih rješenja koja su najkvalitetnija. Hrzić je i teoretičar. On razmišlja i pristupa stvarima vrlo racionalno, svjesno dopuštajući da se upravo u toj racionalnosti pojavi poneki značajni emotivni naglasak koji će tada u arhitekturi doći do punog izražaja.

Odak je malo drukčiji. On se ne udružuje, ili to čini veoma rijetko, a stvara vrlo napornim radom (B. Siladin, 1990). Na njegovu stolu nastaje arhitektura koja pokušava uskladiti dvije stvari: hladan i racionalan pristup i nešto naglašeno poetsko što toj arhitekturi daje neku posebnu dimenziju. Stoga on, slobodno možemo reći, dominira u zagrebačkoj arhitekturi ovoga razdoblja, jer je uspio uspostaviti veoma kvalitetan odnos između racionalnog, što ga je stekao projektirajući dugo vremena stambenu arhitekturu, i emotivnog, koje se nameće samom raciju kao potreba oplemenjivanja i humaniziranja. Uspostavljanjem takvih odnosa on uspijeva realizirati kvalitetnu arhitekturu.

Branko Siladin ostao je, nažalost, na razini detalja u gradnji izuzetno kvalitetnih stambenih vila. Nije imao velikih društvenih narudžbi. U Omladinskome kulturnom centru pokazalo se da ga je, unatoč ispravno postavljenom problemu, zadatak prerastao, odnosno da nije bio sposoban kreativno odgovoriti na zahtjev. Međutim u cjelokupnom njegovu djelovanju, u suradnji s drugim arhitektima, u njegovu ukupnom djelovanju kao arhitekta, urednika, organizatora, moglo se osjetiti da je on svakako izuzetna i važna ličnost za zagrebačku arhitekturu. Možda u ovom razdoblju ne toliko po svojim realizacijama, koliko po djelovanju u Društvu arhitekata, na Zagrebačkom salonu, kod velikih izložaba, kao neki spiritus movens zagrebačke arhitekture.

Mihajlo Kranjc, Branko Siladin, Berislav Šerbetić – uređenje Jelačićeva trga (bivši Trg Republike) (1979-1987) – detalj zdenca Manduševac

Mihajlo Kranjc, Branko Siladin, Berislav Šerbetić – reconstruction of Jelačić square (former Republic Square) (1979-1987) – a detail of the Manduševac well

Miroslav Begović – blok Krvavi most (1982-1988), Tkalčićeva ulica – interpolacija, pogled sa sjevera

Miroslav Begović – Krvavi most block (1982-1988), Tkalčićeva ul. – interpolation, the view from the north

U svemu je možda nepravedno zapostavljen Branko Kincl, koji stalno drži visoku kvalitetu projektantskog rada, koji ne eksperimentira i koji ide jasno zacrtanim putem. Možda u suradnji s Juračićem kod Doma zdravlja Centar malo odstupa od svojih dotadašnjih jasnih stajališta, koji ne idu dalje od određenog poetiziranja ambijenta u koji ulazi, bez nastojanja da ude u onakav eksperiment kakav je, recimo, moguće zamisliti kod Šmita ili Dražića.

Milan Šosterić standardno je kvalitetan. Ne radi mnogo, ali ono što radi izuzetne je kvalitete. Njegov raspon u ovom razdoblju određuju dva izuzetno kvalitetna objekta: zgrada Elektre u Ulici Kršnjavoga, koja obilježava razdoblje početka osamdesetih i kraja sedamdesetih godina, sa svojom staklenom ekspresionističkom notom, i zgrada Gradskog telefona u Branimirovoj/Palmotičevoj ulici, koja je pokazala autorov izraziti senzibilitet za likovno, tako da bismo Šosterića mogli staviti među one arhitekta koji se ističu svojom kreativnošću.

U ovom se razdoblju, upravo zbog zgrade INA-Trgovine i projekta Nacionalne i sveučilišne biblioteke, koji još nije realiziran do kraja (u grupi s Hrčićem, Manceom i Krznarićem), pojavljuje i Velimir Neidhardt. On je u zgradi INE pokazao izuzetnu kreativnu domišljatost u kombinaciji triju elemenata postmoderne, kasne moderne i onoga što bismo mogli nazvati emotivnim racionalizmom, što kod njega nije bio rezultat postupnoga kreativnog dozrijevanja, nego htijenja i poticaja koji su nastali u trenutku kad je kreacija trebala doći do punog izražaja.

Tu je i Radovan Tajder, koji je, iako ne živi u Zagrebu čitavo razdoblje, prisutan sa svojom arhitekturom, sa svojim novim teoretskim pogledima na interpolacije, s domišljenom i izrazito perfekcioniranom arhitekturom u Soboštini. On će kasnije, radeći u Beču, pokazati da je arhitekt od formata, ali arhitekt koji se izrazito korektno postavlja prema narudžbama, koji profesionalno radi svoj posao i koji je tu dosegao izuzetnu kvalitetu, a ne arhitekt koji samostalno istražuje, nudi i predlaže.

Napokon, ne mogu se mimoći Edvin Šmit i Đivo Dražić, koji su potkraj razdoblja krenuli s onim što bi se već danas moglo nazvati dekonstruktivizmom u Zagrebu, sa zgradom carine na Zagrebačkom velesajmu koja obilježava kraj razdoblja i izravno otvara razdoblje koje je pred nama. U tom nas novom razdoblju vjerojatno očekuje razdvajanje ideja, razdvajanje ključnih točaka arhitekture, odjeljivanje forme i funkcije. Vidjet ćemo dokle će to nastojanje dovesti i da li će biti moguće humanističku teoriju, koja je negdje u postmodernoj potkraj sedamdesetih i oko polovice osamdesetih godina dobila svoj arhitektonski izraz, nastaviti u dekonstruktivizmu. Ostaje otvoreno pitanje da li ćemo moći vidjeti kako se arhitektura i dalje veže uz čovjeka i kako će ta arhitektura moći odgovoriti na nove poticaje.

Tomislav Odak – stambeni niz u Jarunu (1979-1984) – ulično pročelje
Tomislav Odak – a row of apartment buildings in Jarun (1979-1984) – the street facade

Tomislav Odak – hotel za samce na Krugama (1985-1986) – ulično pročelje
Tomislav Odak – the singles hotel at Kruge (1985-1986) – the street facade

Hotel za samce na Krugama – bočno pročelje sa stubištem
The singles hotel at Kruge – side facade with a staircase

Tomislav Odak – stambena zgrada Aero Borongaj (1987-1990) – bočno pročelje
Tomislav Odak – the Aero apartment building, Borongaj (1987-1990) – side facade

Radovan Tajder – Centar za mentalno retardirane osobe u Slobošćini (1980-1984) – detalj pročelja
Radovan Tajder – Center for mentally retarded persons in Slobošćina (1980-1984) – a detail of the facade

Milan Šosterić – poslovna zgrada Gradskog telefona, Branimirova/Palmotičeva (1984-1987) – pročelje
Milan Šosterić – the City telephone building, Branimirova/Palmotičeva (1984-1987) – the facade

Dragomir-Maji Vlahović – crna kuća, Srebrnjak 94 (1986-1990) – pročelje
Dragomir-Maji Vlahović – the black house, Srebrnjak 94 (1986-1990) – the facade

Marijan Hrčić – zgrada Elektrotehničkog fakulteta, Avenija Vukovar (1987-1989) – južno pročelje
Marijan Hrčić – The School of Electrical Engineering building, Avenija Vukovar (1987-1989) – the south facade

Boris Duplančić – stambeno-poslovna zgrada na Vrbiču, Ulica Đure Salaja (1987-1990) – detalj južnog pročelja
Boris Duplančić – apartment-business building at Vrbič, Đ. Salaja street (1987-1990) – a detail of the south facade

Andrija Mutnjaković – Gimnazija »Lucijan Vranjanin«, Stenjevec-Malešnica (1989-1990) – pročelje
Andrija Mutnjaković – Lucijan Vranjanin secondary school, Stenjevec – Malešnica (1989-1990) – the facade

Poslovna zgrada carina i Intereurope na Zagrebačkom velesajmu – detalj pročelja – sjeverozapad
The customs and Intereuropa building at the Zagreb Fair – a detail of the facade – north-west

Đivo Dražić, Edvin Šmit – poslovna zgrada carina i Intereurope na Zagrebačkom velesajmu (1990-1991) – južno pročelje
Đivo Dražić, Edvin Šmit – the customs and Intereuropa building at the Zagreb Fair (1990-1991) – the south facade

Mirza Gološ, Džemal Čelić – Islamski vjerski centar, Folnegovićevo naselje/Šanci (1987) – pročelje džamije
 Mirza Gološ, Džemal Čelić – the Islamic center, Folnegovićevo naselje/Šanci (1987) – the mosque facade

Možda sam i nehotice zanemario Ivna Crnkovića, koji je upravo svojim projektom za novi dvorac u sjeverozapadnoj Hrvatskoj ušao u prvi plan svjetske arhitekture, koji je sada na Venecijanskom bijenalu 1991. dobio puno značenje u prezentiranju hrvatske arhitekture u svijetu. Crnković je u onim zagrebačkim realizacijama koje su publicirane ostao nešto po strani, iako pokazuje izuzetan smisao za ono što smo pokušali nazvati emotivnim racionalizmom i za ono što nakon toga dolazi kao iduća stepenica, a to je dekonstruktivizam. On će vjerojatno u tom pravcu moći pokazati svoju punu vrijednost u vremenu koje je pred nama.

Od autorskih grupa u kojima ne sudjeluju netom navedeni arhitekti valjalo bi spomenuti grupu Vinko Penezić – Krešimir Rogina sa zgradom plivališta Mladost ili grupu Jasna Nossol-Lujo Schwerer sa Predrag Herucom, Željko Jagić – Hrvojka Paljan sa stambenim objektima. Međutim nije dokraja očito a niti istraženo da li i kako te grupe i dalje funkcioniraju i do koje je mjere to povezivanje arhitekata u grupe utjecalo na arhitekturu, odnosno do koje je mjere formiranje grupa bilo presudno za neke arhitektonske događaje u Zagrebu.

I na kraju valjalo bi reći da se Andrija Mutnjaković sa svojom Gimnazijom »Lucijan Vranjanin« vratio na velika vrata u zagrebačku arhitekturu, iz koje je bio odsutan neko vrijeme.

Možda su u ovom pregledu i zanemareni neki arhitekti kao što su Nenad Fabijanić, Dražen Juračić ili Berislav Šerbetić, koji su sudjelovali u nizu objekata, ali nisu nosili razdoblje. Njihova je arhitektura bila u granicama kvalitete zagrebačke arhitekture, ali ne na onim relacijama na kojima možemo reći da se ona gradila.

Zaključak

Umjesto zaključka moglo bi se reći da razdoblje osamdesetih godina zagrebačke arhitekture nije dokraja zatvoreno i zaočruženo razdoblje, kao ni jedno koje se formalno određuje proteklom desetljećem. U njemu je gotovo umrla postmoderna, rada se dekonstruktivizam, čak bi se i emotivni racionalizam, koji se javio oko polovice razdoblja, mogao podvesti pod pojam dekonstruktivizma u nešto širem značenju. Umirala je jedna a radala se druga ideja koja se gradila zapravo na gubitku, odnosno prestanku motivacije u postmodernoj i na vraćanju opet onomu što arhitektura traži, a to je jedna racionalna jezgra, koja nikako ne isključuje emotivne reakcije, koja ne isključuje poetiku u prostoru. Posljednjom zgradom na Zagrebačkom velesajmu Šmita i Dražića pokazalo se da poetičnost nije umrla, da dolazi u vrijeme kad će ona prerasti racionalnost i dovesti do toga da će se racionalnost očitavati u kvalitetnoj strukturi funkcija i korištenja potencijala zgrade, a da će se poetika emotivnosti lansirati kao kvalitetna značajka arhitekture u želji za humaniziranjem prostora. Prema tome stvarat će se dvojnost između arhitekture »in se« kao oblikovanog prostora, s poetskim umjetničkim značajkama, u kome funkcionira određena namjena, i arhitekture kao dijela grada koja će formirati grad i funkcionirati u njemu sudjelujući u stvaranju individualnosti fizionomije gradskih ambijenata. To su nastojanja koja se prenose u devedesete godine i koja će trebati zaživjeti u novim prostornim i društvenim uvjetima.

Bibliografija

Arhitektura u Hrvatskoj 1945-1985, tematski broj, Arhitektura, 196-199, 1986, str. 1-290.

Hildegard Auf-Franić, *Tri nove škole u Hrvatskoj* (Malešnica, Sesvete, Knin), Čovjek i prostor, 11-12 (452-453), 1990, str. 22-25.

Branko Kincl – *Nagrada Vladimir Nazor za arhitekturu*, 1983. (zgrada Petrova 1), Čovjek i prostor, 10 (379), 1984, str. 10-11.

Željka Čorak, *Umrijeti u Zagrebu* (krematorij), Čovjek i prostor, 5 (398), 1986, str. 6-9.

Željka Čorak, *Industrijski objekt »Predrag Heruc«* – Zagreb, Čovjek i prostor, 11 (416), 1987, str. 18-19.

Željka Čorak, *Hotel »Holiday Inn« i poslovna zgrada – pomak gradskih vrata*, Čovjek i prostor, 1 (418), 1988, str. 12-14.

Ljiljana Domić, *Stambena zgrada u Zagrebu* (Ilica 219, 219a), Čovjek i prostor, 10 (427), 1988, str. 6-7.

Peter Eisenman, *Tekst plave linije*, Čovjek i prostor, 6 (447), 1990, str. 28.

Jasna Galjer, *Istraživačko-programerski centar »INA-Naftaplina« u Zagrebu*, Arhitektura, 184-185, 1983, str. 123-125.

Godišnja 1989. izložba, Čovjek i prostor, Galerija za design i arhitekturu, Društvo arhitekata Zagreba, Zagreb, 1989 str. 1-19.

Marijan Hrčić, *Crno je lijepo (kuća Srebrnjak 94, D-M. Vlahović)*, Čovjek i prostor, 3/4 (456/457), 1991, str. 7-9.

Zlatko Jurić, *Hrvatska arhitektura 80-ih godina*, Arhitektov bilten, 97/98, 1988, str. 46-60.

Zlatko Jurić, *Spojni most i ulazni hal* (INA), Arhitektura, 204-207, 1988, str. 132-133.

Zdenko Kolacio, *Centar za rehabilitaciju mentalnog retardirane djece u Slobošini – Zagreb*, Čovjek i prostor, 11 (392), 1985, str. 8-11.

Aleksander Laszlo, *Konstrukcija dekonstrukcije ili lik stvari koje dolaze* (zgrada Gradskog telefona), Arhitektura, 204-207, 1988, str. 128-129.

Jurij Malešević, *Tko to tamo pliva* (Plivački centar Mladost), Čovjek i prostor, 5 (410), 1987, str. 11-12.

Ivo Maroević, *Zagrebska arhitekturna kronika (3)* (Hotel Dubrovnik II, INA-Naftaplina), Sinteza, 61-64, 1983, str. 191-193.

Ivo Maroević, *Zagrebska arhitekturna kronika (4)* (Blok Radićeva – Tkalčićeva), Sinteza, 65-68, 1984, str. 217-219.

Ivo Maroević, *Zagrebska arhitekturna kronika (6)* (Dom TV Zagreb), Sinteza, 73-74, 1986, str. 121-122.

Ivo Maroević, *Sustavno korištenje vlastitog iskustva – Arhitekt Tomislav Odak dobitnik je nagrade SAH-a za stambenu arhitekturu, 1984*, Čovjek i prostor, 1 (394), 1986, str. 22-24.

Ivo Maroević, *Omladinski centar u Zagrebu – kompromis s prošlosti*, Čovjek i prostor, 11 (416), 1987, str. 10-12.

Ivo Maroević, *Zagrebska arhitekturna kronika (8)* (Trg Republike, OKC, lapidarij Arheološkog muzeja, bazen Mladost, SRC Jarun), Sinteza, 79-82, 1988, str. 205-207.

Ivo Maroević, *Tradicija devetnaestog stoljeća u našoj suvremenoj arhitekturi*, Arhitektura, 204-207, 1988, str. 18-23.

Ivo Maroević, *Dom zdravlja Centar u Zagrebu*, Čovjek i prostor, 11 (428), 1988, str. 16-17.

Ivo Maroević, *Prema emotivnom racionalizmu*, u: ETF, Elektrotehnički fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Od zamisli do ostvarenja, Zagreb, 1990, str. 7.

Ivo Maroević, *Zagrebska arhitekturna kronika (9)* (INA Trgovina, južni ulaz u ZV, Dom zdravlja Centar, stambeni niz Cernička, džamija, crkva sv. Križa, Elektrotehnički fakultet), Sinteza, 83-86, 1990, str. 225-227.

Ivo Maroević, *Zagrebačka arhitektura 80-ih godina*, katalog, 23, 10. – 6. 11. 1990, Galerija Modulor, Zagreb, 1990, str. 1-12.

Velimir Neidhardt, *Stambeni niz »Kajfešov brijeg« u Zagrebu – Individualno u kolektivnom*, Čovjek i prostor, 5 (422), 1988, str. 17-19.

Tomislav Odak, *Stambena kuća u Dubravi – realizacija*, Čovjek i prostor, 1 (358), 1983, str. 17-19 (Branko KINCL, *Metoda*).

Tomislav Odak, *4 x Siladin* (lapidarij Arheološkog muzeja, Omladinski kulturni centar...), Arhitektura, 204-207, 1988, str. 138-144.

Ivan Oštrić, *Južni ulaz u Zagrebački velesajam*, Čovjek i prostor, 11 (416), 1987, str. 14-15.

Ivan Oštrić, *Jedna kuća u Trnju – Monolog za budući grad* (Hotel za samce, Kruge), Arhitektura, 204-207, 1988, str. 130-132.

Ivan Oštrić, *Poslijepodne jednog arhomana* (Poslovna zgrada na Zagrebačkom velesajmu, D. Dražić, E. Šmit), Čovjek i prostor, 1/2 (454/455), 1991, str. 8-11.

Antoaneta Pasinović, *Elektra u Zagrebu ili repatica sedmog desetljeća*, Arhitektura, 178/179, 1981.

Vinko Penezić, *Milan Šosterić – nagrada Viktor Kovačić za 1987. godinu* (zgrada Gradskog telefona), Čovjek i prostor, 7-8 (424-425), 1988, str. 14-15.

Nikola Polak, *Bordel muza* (Ilica 219, 219a), Arhitektura, 204-207, 1988, str. 126-127.

Tomislav Premerl, *Kritički dijalog s postmodernom* (Plivački centar Mladost), Čovjek i prostor, 5 (410), 1987, str. 12.

Tomislav Premerl, *Povratak palače* (Poslovna zgrada INA Trgovine, Velimir Neidhardt – Nagrada »Vladimir Nazor« za arhitektonsko djelo 1989), Čovjek i prostor, 5 (446), 1990, str. 8-11.

Krešimir Rogina, *Interpolirana stambena zgrada u Zagrebu – Tajderov prijelaz u bečku fazu stvaranja* (Ilica 81), Čovjek i prostor, 12 (405), 1986, str. 6-11.

Anton Schweighofer, *Razmišljanja o konceptu novog krematorija u Zagrebu*, Čovjek i prostor, 5 (398), 1986, str. 10-12.

Branko Siladin, *Ispovijest ili upozorenje* (OKC i lapidarij Arheološkog muzeja), Čovjek i prostor, 11 (416), 1987, str. 13.

Branko Siladin, *Gradotvorna arhitektura* (kompleks Cibone), Arhitektura, 204-207, 1988, str. 113-118.

Branko Siladin, *Oranjem do arhitekture* (izložba »Tomislav Odak«, Galerija Dessa, Ljubljana, travanj 1990), Čovjek i prostor, 4 (445), 1990, str. 25.

Zoran Sladoljev, *Dekonstruktivna misao u suvremenoj arhitekturi*, Čovjek i prostor, 6 (447), 1990, str. 26-27.

Neven Šegvić, *Sportsko-poslovni kompleks Cibona*, Čovjek i prostor, 11 (416), 1987, str. 6-9.

Mladen Škreblin, *Hram nespornazuma u bivšoj Tkalčićevoj* (blok Radićeva – Tkalčićeva – Krvavi most), Čovjek i prostor, 6 (423), 1988, str. 14-16.

Edvin Šmit, *Dva koraka naprijed, jedan korak natrag* (stambeni objekt Vrbik), Čovjek i prostor, 6 (447), 1990, str. 12-13.

Ivan Štraus, *Arhitektura Jugoslavije 1945-1990*, Svjetlost, Sarajevo, 1991, str. 1-276.

Dragomir-Maji Vlahović, *Fenomen jedne envelope* (Hotel Dubrovnik II), Čovjek i prostor, 3-4 (348-349), 1982, str. 29-30.

17. zagrebački salon, katalog, 8. 5. – 8. 6. 1982, Društvo arhitekata Zagreba, Zagreb, 1982, str. 1-148.

20. zagrebački salon, katalog, 8. 5. – 8. 6. 1985, USIZ kulture grada Zagreba, Zagreb, 1985, str. 1-56.

23. zagrebački salon, katalog, 8. 5. – 8. 6. 1988, Društvo arhitekata Zagreba, Zagreb, 1988, str. 1-119.

26. zagrebački salon, katalog, 4. – 19. 5. 1991, Društvo arhitekata Zagreba, Zagreb, 1991, str. 1-192.

Summary

Ivo Maroević

The Zagreb Architecture of the Eighties

The eighties do not present such a closed and integral period as the seventies did, which heralded the entrance of postmodernism into our architecture. Some tendencies, which started in the seventies, like structuralism, ended in the early and mid-eighties and by the late eighties postmodernism and regionalism started to acquire some new traits; postmodernism in the sense of discreet modification, and regionalism towards increasing linkage of architecture with the environment and development of sensitivity to historical town areas. A trend parallel to the one introduced by postmodernism, and that is high-tech treatment of the facade and dominance of glass,

which is called late modernism all over the world, is more dominant in this period. At the end of this period deconstructivism appeared. Emotional rationalism, as the most significant novelty of the period, which appeared around the middle of this period, could be included in the term of deconstructivism in a somewhat broader sense. While one idea was dying, another was being born, which was being built on the return to that which architecture needs and that is a rational core, which does not exclude poetics in space. These are the endeavors that are being carried over into the nineties and which will have to find their place in the new spatial and social conditions. Architects M. Hržić, T. Odak, B. Siladin, B. Kincl, M. Šosterić, V. Neidhardt, R. Tajder, I. Crnković, A. Mutnjaković and groups E. Šmit-Đ. Dražić and V. Penezić-K. Rogina are the most prominent representatives of the Zagreb architecture in this period and holders of most of the development tendencies.